

Матвійчук В.О. студент II курсу історичного факультету
Дмитрієва С.М. завідувачка кафедри загальної, вікової та педагогічної
психології, кандидат психологічних наук, доцент

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Актуальність дослідження. Творчість виступає необхідною умовою становлення особистості, її розвитку і самопізнання, а творчі здібності є невід'ємною частиною розвитку сучасного суспільства. Творчість за своєю природою є бажанням бути творцем, творити щось нове, те, чого раніше не існувало, удосконалювати старе, виконувати його по-новому, краще. Інакше кажучи, творчість – це постійне прагнення до руху вперед, до досконалого, кращого, прекрасного в широкому розумінні цього поняття.

Творча діяльність учня виявляється у прагненні знайти нові шляхи вирішення проблемних ситуацій, у подоланні труднощів, у здатності приймати нестандартні рішення. Прагнення дитини самостійно здійснювати пошук нової інформації, висувати нестандартні ідеї сприяє формуванню у неї творчої активності, яка на сьогодні є одним з провідних компонентів становлення дитини як творчої особистості. Якості, які необхідні для творчої діяльності, не даються від природи, а навпаки – отримуються у результаті освіти та виховання. Творча діяльність учня починається тоді, коли він починає здійснювати самостійний пошук шляхів вирішення проблеми.

Для учнів старшого шкільного віку розвиток творчих здібностей допомагає проявити себе, віднайти своє місце в житті. Здійснюючи процес творчості, людина відчуває цілий спектр позитивних емоцій, як від процесу діяльності, так і від отриманого результату. Творчі завдання сприяють інтенсивному і оптимальному розвитку вищих психічних функцій, таких, як пам'ять, увага, сприйняття, мислення. Останні, в свою чергу, визначають успішність навчання дитини.

Створюючи твори, учень відбиває в них своє ставлення до життєвих цінностей, свої особистісні властивості, переймається їх значимістю і глибиною, по новому осмислює їх. Творчі завдання розвивають естетичне почуття, завдяки чому формується ставлення до оточуючого світу, оцінка прекрасного. Сучасному суспільству потрібен громадянин, який би мав самостійне, творче мислення, вмів бачити і творчо вирішувати існуючі проблеми, був би освіченим фахівцем у своїй справі. Тому особливо актуальною є проблема творчих здібностей та їх розвитку.

Мета дослідження - вивчення теоретичних аспектів та емпіричне дослідження розвитку творчих здібностей старшокласників, визначення шляхів їх формування.

Мету можна конкретизувати у таких завданнях:

- проаналізувати різні підходи у літературі до проблеми розвитку творчих здібностей особистості;
- висвітлити вікові особливості розвитку творчих здібностей старшокласників;
- визначити шляхи формування творчих здібностей.

Експериментальна база дослідження – учні 9-А класу Житомирської загальноосвітньої школи № 14.

Методи дослідження. При написанні курсової роботи було використано ряд теоретичних та емпіричних методів. Серед теоретичних слід виділити аналіз та синтез положень наукової літератури, порівняння, узагальнення. Емпіричні методи – діагностика розвитку творчих здібностей учнів за допомогою наступних методик: опитувальник особистісної схильності до творчості Г. Девіса, методика «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка Н. Головань), методика дослідження творчої уяви «Три слова», методика «Творча уява» та методика «Визначення загальних творчих здібностей людини».

Виклад основного матеріалу. Поняття «творчість» є загальним і всеохоплюючим. Ним оперують філософи, психологи та мистецтвознавці. Це поняття формувалося протягом тривалого часу, змінювалося під впливом зміни суспільних відносин, і сьогодні лише тільки у психологічній науці маємо кілька напрямків дослідження феномену творчості.

За психологом Платоновим, творчість виступає як мислення в його найвищій формі, яке виходить за межі необхідного для розв'язання завдань вже відомими способами. Є. Єфімов твердить, що творчість поєднує різні види діяльності та складається з багатьох соціальних, економічних, психологічних чинників, охоплюючи широке коло моральних проблем та норм. В основі розуміння творчості лежить діалектичний метод пізнання та перетворення дійсності [3].

Творчість визначається як продуктивна діяльність людини, яка породжує якісно нові матеріальні і духовні цінності суспільного значення. Це діяльність, в результаті якої створюються нові матеріальні і духовні цінності; творчість припускає наявність у суб'єкта здібностей, мотивів, знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється своєю унікальністю, новизною, оригінальністю [8, с.520].

В. Андрєєв відзначає ознаки цілісного процесу формування творчих здібностей: наявність проблемної ситуації, протиріччя, або ж творчого завдання; соціальна та особиста значимість і прогресивність, яка робить внесок у розвиток суспільства та особистості; наявність об'єктивних передумов (соціальних, матеріальних) для творчості; наявність суб'єктивних передумов для творчості (знань, умінь, навичок, мотивації); новизна й оригінальність процесу та результату [1, с.55].

Творчі здібності забезпечують успіх людині у тих видах діяльності, де створюються нові предмети матеріальної та духовної культури, втілюються нові ідеї, робляться відкриття, винаходи. Як правило, ці здібності виявляються в умовах незначної кількості чи дефіциту інформації.

С. Сисоєва виходить з розуміння того, що творчі здібності особистості утворюють категорію психології і характеризуються як психологічні особливості людини, від яких залежить набування знань, умінь і навичок [5].

До основних показників творчих здібностей вона відносить: інтерес до певного виду предметів або об'єктів і дій з ними; увага до певного кола об'єктів; внутрішня зосередженість і «неувага» до існуючого навколо; намагання змінювати, реконструювати те, з чим доводиться зустрічатися; оригінальний підхід до стандартних завдань.

Теплов Б. під творчими здібностями розумів певні індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої, і які обумовлюють легкість і швидкість набуття людиною нових знань і навичок [6, с.124].

Творчість залежно від сфери реалізації поділяють на: наукову, технічну, художню, музичну, літературну та педагогічну. Наукова творчість пов'язана з відкриттям явищ і загальних закономірностей розвитку світу. Технічна творчість пов'язана з практичним (технологічним) перетворенням дійсності. Художня творчість пов'язана з естетичним освоєнням дійсності і задоволенням власних естетичних потреб людини. Окремо виділяють такий вид творчості, як співтворчість. Це рівень сприйняття, що дозволяє глядачеві або слухачеві відкрити і зрозуміти за твором мистецтва його глибинне смислове значення (контекст – текст – підтекст). Педагогічна творчість – це процес пошуку та знаходження нового на ниві педагогічних знань. Першим ступенем реалізації цієї творчості – відкриття чогось нового для себе, відкриття для себе нових шляхів вирішення педагогічних завдань. Другим ступенем є новаторство – тобто відкриття чогось нового для інших. Окремим видом педагогічної творчості є імпровізація, тобто пошук та втілення у життя несподіваного педагогічного рішення [4, с. 19-21].

Творчі здібності, згідно Г. Вергелесу і А. Раєву, виявляються в умінні адекватно реагувати на події, готовності використовувати нові можливості, в умовах постійно змінюваної діяльності. У процесі навчання, на думку авторів, слід приділити увагу розвитку таких творчих здібностей, як варіативність, гіпотетичність, імпровізаційність [2].

Також у науковому обігу широко вживається поняття «творчої особистості». Творча особистість – це та людина, котра має високий рівень знань і вміє відкинути звичайне, шаблонне. Для творчої

особистості потреба у творчості завжди є нагальною та неодмінною [7]. У психології було чимало спроб класифікувати творчу особистість. Найбільш визнаний психологами поділ (за І. П. Павловим) на такі типи: логічний (розумовий); художній (естетичний) та проміжний.

Отже, спираючись на результати наукових досліджень, можна стверджувати, що творчі здібності є складним синтетичним поняттям. Розвиток творчих здібностей особистості акумулюється в гнучкості мислення, вмінні фантазувати, генерувати ідеї, аналізувати, порівнювати.

На сучасному етапі система освіти орієнтується на розвиток творчої особистості. Здатність до творчості припускає, що учень стає суб'єктом діяльності і керує своїм особистісним розвитком з урахуванням загальнолюдських цінностей, вимог суспільства.

Створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей учнів визначається змістом навчального матеріалу, застосуванням у навчально-виховному процесі активних форм і методів навчання, які сприяють розвитку креативного мислення, проблемного бачення, фантазії й уяви.

Існуючі наукові дані щодо особливостей психічного розвитку старшокласників свідчать про те, що саме в цей період здійснюється їхнє особистісне та професійне самовизначення і формується індивідуальний стиль діяльності, у тому числі творчої.

І. Кон, Г. Цукерман вважають юнацький вік особливим етапом духовного життя молодшої людини, пов'язаним з формуванням власного світогляду та визначенням самостійності й унікальності. Творчі здібності розвиваються поступово, але нерівномірно. Початковою сходинкою в їх розвитку є пристосування природних властивостей до вимог діяльності, тому на першому етапі свого розвитку здібності мають репродуктивний або наслідувальний характер. Другий етап у розвитку творчих здібностей характеризується включенням творчих елементів у навчальну діяльність, самостійністю у постановці та вирішенні питань. Створюються внутрішні передумови для саморозвитку, самонавчання та самовиховання. У старшому шкільному віці в учнів стрімко розвиваються літературні здібності. Це і розвинена уява, і здатність до сприйняття метафоричної мови творів мистецтва, слова, і розуміння ідейно-сміслового значення художніх деталей, і асоціативне сприйняття образу тощо.

Процес формування творчої особистості учня є педагогічним управлінням розвитком потенційних творчих можливостей дитини, формуванням у неї таких творчих якостей, які забезпечують успішність у творчій діяльності, індивідуальне становлення особистості учня як суспільно-активної людини.

З метою успішного та продуктивного розвитку творчих здібностей старшокласників учителю необхідно залучати учнів до практичної

діяльності творчого характеру. Приділяти особливу увагу художньо-образній творчості учнів, окрім того, ця діяльність має бути систематичною та розпочинатися ще у початковій та основній школі. Інтенсифікувати самостійну діяльність учнів, використовувати проблемність під час вивчення матеріалу. Також важливим є створити креативне середовище, де б панувала атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння та згуртованості, стимулювалися вільне висловлення думок, ідей, можливість вибору шкільною молоддю форм і методів навчально-виховної діяльності. Залучати до творчості не лише учнів з актуальною обдарованістю, а й з потенціальною, звертати увагу на індивідуально-вікові особливості в творчому розвитку учнів.

Емпіричне дослідження даної теми було проведено під час проходження психолого-педагогічної практики в Житомирській загальноосвітній школі № 14 у 9 – А класі. Учням цього класу було запропоновано виконати 5 методик. Перша методика стосувалась визначення рівня загальних творчих здібностей. При проведенні цієї методики, де діти відповіли на 20 запропонованих їм питань, ми з'ясували, що:

- 1) 17% досліджуваних мають високий рівень сформованості загальних творчих здібностей;
- 2) 66% мають середній рівень сформованості загальних творчих здібностей;
- 3) 16% мають низький рівень сформованості загальних творчих здібностей.

Другою методикою був опитувальник особистісної схильності до творчості Г. Девіса. За допомогою цієї методики ми спробували визначити рівень схильності учні до творчої роботи. Аналіз відповідей учнів показав, що:

- 33% школярів – низький рівень схильності до творчості;
- 67% досліджуваних – середній рівень схильності до творчості.

При цьому високий рівень розвитку особистісної схильності до творчості в досліджуваних виявлений не був.

Третьою методикою була «Творча уява». За допомогою неї ми спробували дослідити такі показники розвитку творчості, як гнучкість уяви і ригідність, рівень її розвитку та ступінь стереотипності. Результати дослідження наступні:

- 16% школярів – творча уява із високим рівнем гнучкості та складності;
- 66% учнів – стереотипна уява із середнім рівнем гнучкості та складності;
- 18% досліджуваних – стереотипна уява із низьким рівнем гнучкості та складності.

Лише одна учениця, яка зголосилась на участь у проведенні методик, показала творчий рівень уяви із високим рівнем гнучкості та складності. Всі інші - низький та середній рівень.

Наступним у нашому дослідженні було проведення методики «Три слова». Кожен учасник отримав бланк з надрукованими на ньому трьома словами. Його завданням було скласти якомога більше речень, використовуючи ці три слова, причому досліджувані були обмежені у часі – 10 хвилин. Аналіз результатів робіт учасників показав, що рівень розвитку творчої уяви у 33% досліджуваних середній, 16% мають високий рівень розвитку творчої уяви. При побудові речень вони використовували оригінальні комбінації слів, художні засоби, тощо. Це означає, що школярі здатні дивитися на звичайні речі по-іншому, креативно мислити. Ті, хто показав середній результат, використали слова у звичайній простій комбінації, менш дотепно. Низький рівень розвитку творчої уяви було виявлено у 50% досліджуваних. Складені ними речення часто повторювались, не всі слова були використані у реченні, часто побудовані ними речення були абсурдними.

Останньою була проведена методика «Анаграми». Нею визначався рівень гнучкості мислення. У відсотковому відношенні отримані результати дослідження рівня розвитку творчих компонентів мислення можна відобразити таким чином:

16% школярів – високий рівень;

16% учнів – хороші показники гнучкості;

33% досліджуваних – середній рівень розвитку гнучкості мислення;

34% школярів – інертне мислення.

Висновки. При загальному аналізі 5-ти методик ми дізнались, що більшість досліджуваних мають середній рівень розвитку загальних творчих здібностей; що в учнів 9-А класу переважають середній та низький рівні особистісної схильності до творчості, творча уява переважної більшості досліджуваних - стереотипна із середнім рівнем гнучкості та складності; творче мислення досліджуваних у більшості інертне, проте є й досліджувані з високим рівнем гнучкості мислення.

Таким чином мета нашого дослідження, яка була конкретизована в завданнях вище, була виконана.

Список використаних джерел

1. Андреев В. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. Андреев. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. – 288 с.

2. Вергелес Г., Раев А. Творческие способности как предмет психолого-педагогического исследования / Г. Вергелес, А. Раев // Младший школьник: формирование и развитие его личности: Сб. научных трудов. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – С. 134 - 161.

3. Егоров О. Комунікативна функція навчального заняття // Учитель. – 2001. - № 1. - С. 52-54.
4. Ильин Е. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. Ильин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psychol.strategy48.ru/sites/default/files/p_book/4.pdf.
5. Сисоєва С. Основи педагогічної творчості: підручник / С. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
6. Теплов Б. Способность и одаренность. Психология индивидуальных различий. Тексты. / Б. Теплов (под ред. Ю. Гиппенрейтер, В. Романова). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 129-139.
7. Туриніна О. Психологія творчості : Навч. Посіб. / О. Туриніна. – К. : МАУП, 2007. — 160 с.
8. Шапер В. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Шарпер. – Х.: Прапор. – 2007. – С.520-521.